

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ КРАДІЖОК НЕПОВНОЛІТНІМИ

CHARACTERISTICS OF OBSTANOVKA COMMISSION OF THEFTSMINORS

Рудницька Ю.В.,

*ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Розглянуто підходи вчених до формування поняття «обстановка вчинення злочину». Проаналізовано такі її структурні елементи, як місце та час. Досліджено взаємозв'язок обстановки зі способом вчинення крадіжок неповнолітніми, а також його криміналістичне значення.

Ключові слова: обстановка вчинення злочину, місце, час, неповнолітні, криміналістичне значення.

Рассмотрены подходы ученых до формирования понятия «обстановка совершения преступления». Проанализировано такие ее структурные элементы, как место и время. Исследовано взаимосвязь обстановки со способом совершения краж несовершеннолетними, а также ее криминалистическое значение.

Ключевые слова: обстановка совершения преступления, место, время, несовершеннолетние, криминалистическое значение.

Approaches of scientists are considered to forming of concept «situation of commission of crime». It is analysed structural elements, such, as a place and time. Investigational intercommunication of situation with the method of feasibility of thefts minor, and also him criminalistics value.

Key words: situation of commission of crime, place, time, minor, criminalistics value.

Постановка проблеми. Боротьба зі злочинністю неповнолітніх, значну кількість якої становлять крадіжки, є однією з основних і складних сфер діяльності правоохоронних органів. Вагому роль у її вдосконаленні покликані виконати криміналістична наука та слідча практика. Для них вагоме значення має криміналістична характеристика, одним з елементів якої є обстановка вчинення злочину, яка фактично є своєрідною ланкою для з'ясування зв'язку між іншими елементами, у тому числі й способу вчинення злочину. Обстановка вчинення крадіжок неповнолітніми дозволяє з'ясувати й окреслити шляхи та засоби пошуків доказової інформації та причетних осіб до злочину.

Мета статті – проаналізувати поняття «обстановки вчинення злочину» та її структурні елементи, дослідити її зв'язок зі способом учинення крадіжок неповнолітніми.

Стан дослідження. Різні аспекти обстановки вчинення злочину досліджували такі видатні вчені, як Р.С. Белкін, В.К. Гавло, В.Ф. Єрмолович, Ю.І. Ільченко, О.Н. Колісніченко, В.О. Коновалова, В.І. Куликов, О.Ф. Облаков, В.Ю.Шепітько. Безпосередньо зв'язку обстановки та способу вчинення злочину присвячені праці А.І. Бойка, Г.А. Кустова, Г.Г. Зуйкова. При цьому фактори обстановки, які впливають на спосіб вчинення злочину, були виділені науковцями лише частково.

Виклад основного матеріалу. У криміналістиці існує неоднозначність поглядів на поняття обстановки вчинення злочину. Зважаючи на таку розбіжність, у позиціях дослідників вважаємо за доцільне надати обґрунтування цього терміна. В.К. Гавло запропонував «застосовувати інтегральне поняття обстановки злочину для позначення системи умов й обставин, що локалізуються простором і часом, матеріальною обстановкою місця події, об'єктом і суб'єктом злочину та іншими компонентами, у яких здійснюється підготовка, вчинення та приховування злочину» [1, с. 179].

В.О. Образцов, даючи визначення поняття обстановки вчинення злочину, пропонує включати в його зміст територіальну, кліматичну, демографічну й іншу специфіку регіону, у якому вчинено злочин, а також обставини, що безпосередньо характеризують місце, час, умови й інші особливості [2, с. 94].

В.І. Куликов, розуміючи під обстановкою вчинення злочину фактори, що обумовлюють поведінку злочинця як у період підготовки, так і під час вчинення злочину, до їх числа включає такі: а) місце та час вчинення злочину; б) склад учасників (група, за участю дорослих тощо);

в) об'єкт злочинного посягання; г) матеріальні елементи оточуючого середовища (охорона об'єкта; учинення злочину в умовах очевидності або неочевидності; можливість або неможливість залишення матеріальних або ідеальних слідів) [3, с. 74–81].

Узагальнено розуміє обстановку злочину М.П. Яблоков, який її сформулював як систему певного роду взаємодіючих (до й під час злочину) об'єктів, явищ і процесів, що вказують на місце, час, речові, природно-кліматичні, виробничі, побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, на психологічні зв'язки між ними та на інші чинники об'єктивної дійсності, що надають можливості й умови для його вчинення [4, с. 42–43].

Іншу думку має О.Ф. Облаков, який у такій обстановці вбачає адміністративно-територіальне, географічне й економічне розташування районів (регіонів), їх соціально-економічну характеристику, специфіку окремих ділянок місцевості (житловий масив, виробничу зону, місце відпочинку), межі охоплення території в ході реалізації злочинного наміру, національний склад населення, його звичаї та традиції [5, с. 35].

Деякі вчені-криміналісти (наприклад, В.Ю. Шепітько) окремо вирізняють місце, обстановку й час учинення злочинного діяння.

Зміст обстановки вчинення злочину, його обсяг і вплив взагалі різні, що залежить від різновиду злочинного діяння. При цьому основним критерієм особливостей обстановки вчинення злочину повинні виступати обставини, які впливають на хід злочину та які враховує злочинець [6, с. 116].

Проаналізувавши викладені підходи до поняття обстановки вчинення злочину (зокрема, крадіжок, учинених неповнолітніми), ми вважаємо, що її структурними елементами є місце (безпосередньо об'єкт посягання) та час вчинення злочину, оскільки вони конкретизують і деталізують обстановку, звужують територіально-просторові межі під час пошуку речових доказів у процесі формування правоохоронними органами доказової бази для розслідування цього злочину. Тому, щоб прослідкувати взаємозв'язок обстановки зі способом вчинення злочину, необхідно проаналізувати кожний її структурний елемент.

Місце вчинення злочинного діяння – це оформлене матеріальне явище (подія) об'єктивного світу, що виступає сукупністю взаємопов'язаних частин та елементів [7, с. 15].

Воно дозволяє відповісти на запитання: де вчинено злочин? Під час розслідування багатьох злочинів слід враховувати такі аспекти: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишені сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання.

За характером зв'язку злочинних дій з особливостями місця їх вчинення можна виділити три різновиди крадіжок:

а) місце заздалегідь обирається злочинцем і є одним із чинників формування способу приготування та вчинення крадіжки;

б) місце, що пов'язане з предметом крадіжки (склади, будівельні майданчики тощо);

в) крадіжки, у яких обрання місця реалізації злочинних дій є випадковим (кишенькові крадіжки) [8, с. 277, 334].

Статистичні дані МВС України показують, що за 11 місяців 2012 року загальна кількість злочинів цього виду становить 9 458: зі складів, баз, магазинів та інших торговельних точок було вчинено 1 027 крадіжок (11% від загальної кількості крадіжок), з квартир – 656 (7%), з дач (садових будинків) – 260 (3%) та в громадських місцях – 124 (2%) [9].

Як показало проведене нами емпіричне дослідження за фактом учинення крадіжок неповнолітніми, що найпоширенішим місцем скоєння злочину є магазини, торговельні точки, друге місце займають викрадення з квартир, третє – з дач, садових будинків та незначну кількість – у натовпі (кишенькові крадіжки).

Як правило, неповнолітні вчиняють крадіжки раптово, об'єкт злочинного посягання завчасно не обирають, діють без попереднього плану злочинних дій, розподілу ролей; якщо це приміщення, то використовують свої фізичні, інтелектуальні можливості, звички та підручні засоби для проникнення в середину. Діють хаотично, не узгоджено, залишають за собою велику кількість слідів. Відповідно, діючи без попереднього умислу на вчинення крадіжки, не мають спеціально відведених місць для переховування викрадених предметів, зберігають при собі, рідко одразу їх реалізують.

Тому не дивно, що найпоширенішим місцем викрадень є магазини, кіоски (особливо в невеликих містах), оскільки вони, як правило, одноповерхові або знаходяться на першому поверсі, мають просту конструкцію будівлі, переважно без охорони в нічний час, лише сигналізація, особливо це стосується сільської місцевості, де старі вагони потягів перебувають під магазини, злочинці неодноразово буваючи там, знають перелік предметів і місце їх розташування. Зазначені умови полегшують проникнення в такі місця завдяки застосуванню металевих прутів, лому, сокири. Викрадають предмети, які легше винести з собою та зникнути з місця події.

Квартири, як правило, обирають на околиці чи в центрі міста, особливо в районі новобудов. Це пояснюється однотипністю замикаючих пристроїв, великою кількістю мешканців у будинку та відсутністю особистих знайомств між ними, тому злочинців легко прийняти за мешканців будинку. Переважно викрадають із квартир першого поверху, оскільки, окрім дверей, можна проникнути через вікно та легко зникнути з місця події. Проте слід зазначити, якщо неповнолітні не мають досвіду вчинення таких злочинів, то вони оминають квартири з охороною та відеоспостереженням, оскільки це ускладнює доступ до об'єкта посягання.

З приміськими будинками ситуація простіше, адже вони знаходяться за містом або на околиці та мають огороження, тому легше проникнути до них і залишитись непоміченим, часто самі власники не дбають про належну охорону, залишають ключі від вхідних дверей у легко помітних місцях.

Неповнолітні обирають об'єкт посягання в районі свого проживання.

Ще одним із поширених місць крадіжок є громадські місця: громадський транспорт у години «пік», ринки, масові заходи (концерти, мітинги) місця відпочинку (нічні клуби, пляж – у сезон відпочинку). Відвідувачі таких місць, особливо ті, хто приїхав із провінції, від величезної кількості товарів, масштабів торговельних площ, постійної штовханини часто губляться, втрачають пильність, у місцях розваг на зниження уваги впливає алкоголь. Як правило, неповнолітні викрадають гаманці, які знаходяться зверху або збоку сумки, бокових кишень штанів. Однак більш освічені крадіжки або ті, які діють групою, використовують такі допоміжні засоби: лезо, загострену монету, скальпель чи касету від одноразового станка для гоління. Після вчинення злочину одразу залишають місце, гроші та мобільні телефони залишають собі, гаманці викидають.

Інший елемент обстановки вчинення злочину – час. У криміналістичній та слідчій практиці час як ознака об'єктивної сторони злочину нерідко ототожнюється з поняттями «момент часу», «фактор часу», «часові відношення» тощо. Вони є складовими компонентами часу як об'єктивної реальності та утворюють його криміналістичну структуру.

Момент часу в криміналістичному розумінні – це точка відліку, фіксує початок руху або взаємодії матеріальних тіл, а також розвиток яких-небудь процесів і явищ.

Фактор часу – це часова характеристика події, яка розуміється з точки зору його діяльності: швидкість руху тіл у просторі, швидкість розвитку та протікання процесів.

Часові відношення – це характеристика низки подій, явищ із позицій підслідності, хронології їх виникнення, розвитку та зникнення.

Таким чином, зазначені поняття можна розглядати як часто наукові поняття властивостей часу в загальній теорії криміналістики, які використовуються для описання об'єктів, подій та явищ під час розкриття та розслідування злочинів [10, с. 31–32].

Дані про час можуть відображати такі аспекти:

- конкретний час учинення злочину (рік, місяць, число, пора року, сезон, доба, година (хвилина) протягом робочого дня тощо);

- тривалість учинення певних дій, що здійснюються для досягнення злочинного результату, приховування злочину, ухилення від кримінальної відповідальності та покарання (проміжок часу, що зумовлений певним циклом, як-то: робочий час, обідня перерва, сеанс у кінотеатрі та інші);

- час стосовно наступних чи можливих наслідків;

- час, зі впливом якого неминуче повинні настати відповідні наслідки [4, с. 157, 178].

Час із точки зору криміналістичної методики розслідування є не тільки елементом криміналістичної характеристики злочину, але дозволяє встановити черговість розвитку різних явищ і процесів у часі [11, с. 42].

Час вчинення злочину залежить від об'єкта посягання: якщо це квартири, то вчиняють злочин, коли мешканці на роботі, приблизно з 12 до 16 год; магазинів, складів – переважно пізно ввечері, коли він уже закритий або близько о півночі. Трапляється це в будні або передсвяткові дні, весною, осінню, дуже часто в період відпусток. Кишенькові злодії діють у період із 7 до 10 години та з 18 до 20 години, збільшуються на початку й у кінці місяця та у святкові дні, коли люди отримують зарплату чи аванс.

Вивчення й аналіз елементів указаної обстановки дають досить цінну інформацію для вибору найбільш правильних шляхів і методів розслідування. Крім того, правильна оцінка цієї обстановки з урахуванням відомостей про спосіб і механізм розслідуваного злочину допомагає вибрати більш ефективні шляхи та засоби пошуку й затримання злочинців, а також виділити найбільш

дієві методи виявлення факторів тим чи іншим чином, які вплинули на хід правопорушення та його результати [12, с. 39].

Висновки. Таким чином, обстановка вчинення злочину, у тому числі крадіжок за участю неповнолітніх, — це джерело доказової інформації. Цей елемент криміналістичної характеристики узагальнює в собі конкретні за-

кономірності механізму та способу вчинення злочину. Як показує практика, обстановка в значній мірі впливає на вибір способу вчинення крадіжок неповнолітніми. Аналіз цих елементів криміналістичної характеристики, які перебувають у взаємозв'язку, дає змогу отримувати інформацію про кількість осіб, причетних до злочину, їх вік, фізичні можливості, навички та звички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. — Т. : Томский ун-т, 1985. — 200 с.
2. Образцов В.А. О криминалистической классификации преступлений / В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. — 1980. — Вып. 33. — С. 90–98.
3. Куликов В.И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления / В.И. Куликов // Вестник МГУ. — 1982. — № 5. — С. 74–81.
4. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступления / В.Ф. Ермолович. — М. : Амалфея, 2001. — 304 с.
5. Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации : [учеб. пособие] / А.Ф. Облаков. — Х. : ВШ, МВД СССР, 1985. — 88 с.
6. Шевчук В.М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики / В.М. Шевчук. — Х. : Право, 2003. — 278 с.
7. Ильченко Ю.И. Тактические приемы исследования материальной обстановки места происшествия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.И. Ильченко. — М., 1966. — 24 с.
8. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [підручник] / В.Ю. Шепітько. — Х. : Ін Юре, 2010. — 462 с.
9. Єдиний звіт про злочинність на території України за 12 місяців 2012 року / Департамент інформаційних технологій МВС України. — К., 2013.
10. Салтевский М.В. Криминалистические аспекты установления времени как элемента объективной стороны преступления / М.В. Салтевский, В.М. Мешков // Криминалистическая и судебная экспертиза. — 1990. — Вып. 40. — С. 30–35.
11. Колісниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступления : [учеб. пособие] / А.Н. Колісниченко, В.Е. Коновалова. — Х. : Юрид. ин-т, 1985. — 91 с.
12. Яблоков Н.П. Обстановка совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики / Н.П. Яблоков // Криминалистическая характеристика преступлений : сборник трудов. — М., 1984. — С. 34–39.